

Eric Corijn werpt een steen in de Vlaams-progressieve kikkerpoel

DIRK HOLEMANS

Eric Corijn is cultuurfilosoof en sociaal wetenschapper, hoogleraar aan de VUB en activist in vele bewegingen. Hij is een van de sprekers op Ecopolis in de Brusselse AB op zaterdag 15 oktober. Hij publiceerde in het maartnummer van Oikos nog een splijtende kritiek op *Reset*, het laatste boek van Mark Elchardus. Deze bijdrage belicht twee recent verschenen boeken van Corijn en bevat drie relevante stukken eruit die relevante vragen stellen aan de groene beweging en de groene politiek.

In zijn boek *Gramsci lezen. Van klassenstrijd tot woke* (ASP) gaat Corijn in op het hegemonievraagstuk. Dat is cruciaal, willen we de samenleving veranderen. Want hoe komt een samenleving aan haar heersende ideeën? Waarom doen mensen wat van hen verwacht wordt? Hoe verloopt de strijd om de publieke opinie? Het boek vertrekt van een *close reading* van enkele basisteksten in dat debat. Natuurlijk vertrekt het onderzoek van een bespreking van de tweeëndertig schriften die de Italiaanse denker Antonio Gramsci in zijn fascistische gevangenis over het vraagstuk vol schreef. Het boek levert ook een overzicht op van de belangrijkste strategische debatten in de Europese arbeidersbeweging in de eerste helft van vorige eeuw. Om het vraagstuk van het bewustzijn na de Tweede Wereldoorlog te behandelen vertrekt de auteur van een tekst uit het begin van de jaren zeventig, vlak na de revoltes in de jaren zestig dus, van Ernest Mandel, de Belgische linkse politicoloog. Die lezing staat dan weer in contrast met het in 1985 verschenen boek van Ernesto Laclau en Chantal Mouffe over nieuwe socialistische strategieën tegenover het neoliberalisme. In de laatste hoofdstukken van

zijn boek maakt Corijn enkele kritische kanttekeningen bij de toestand van het politieke veld in Vlaanderen en onderzoekt hij de verschillende initiatieven tot samenwerking in het middenveld. Hij verwijst daarbij naar de laatste publicatie van Bruno Latour, de bekende Franse ecodenker. Dat stuk uit het boek hernemen we hier op het einde van het artikel.

Het tweede boek draagt de titel *Vlaanderen ontwaak! Tegen de grondstroom* (Ertsberg). Het vertrekt van een historische analyse van de ontwikkelingen in Vlaanderen om aan te geven hoe dit gewest nog gevangen zit in vele premoderne opvattingen. Een hoofdstuk analyseert de sociaaleconomische ontwikkelingen na de Tweede Wereldoorlog en de dominantie van het neoliberale model. Een ander onderzoekt de verkiezingsuitslagen en de partijstructuren sinds het ontstaan van België. Een opmerkelijke vaststelling is dat het rechtse kamp daarbij ononderbroken kan rekenen op zowat twee derden van de stemmen. In haar commentaar op het boek zei Tine

in het middenveld tot overleg en samenwerking. In een laatste hoofdstuk geeft de auteur aan hoe het herstelbeleid na corona een progressieve stempel zou kunnen krijgen. Karl Van den Broeck, hoofdredacteur van *Apache*, stelt: 'In dit heldere boek onderzoekt hij hoe de hegemonie van rechts populisme kan worden afgeblokt. Dat kan niet zonder een verbrede linkerzijde' en 'Dit boek levert een belangrijke bijdrage tot het maatschappelijk debat dat vandaag verworden is tot geroep op sociale media en straffe praat in praatprogramma's'.

We publiceren hierbij drie uittreksels uit beide boeken die betrekking hebben op het groene denken.

Uit: *Vlaanderen ontwaak!*, pp. 146-152:

Groen heeft gelijk

De politieke ecologie stelt terecht dat de klimaatuitdaging en de ecosysteemcrisis levensbedreigend zijn. De internationale rapporten zijn eenduidig. Wereldwijd is de gemiddelde

temperatuur al met 1°C gestegen en dat is helemaal te wijten aan menselijke activiteit. Dat verwekt nu al extreme klimaatsverandering, met hittegolven en intense neerslag. Verdere temperatuurstijging zal de ijskappen doen smelten, de zeespiegel doen stijgen en immense delen land onder water zetten. Om de opwarming te beperken tot 1,5°C moet de CO₂-uitstoot met 50 procent afnemen voor 2030, moeten CO₂-

emissies tegen 2040 tot nul herleid zijn, en netto broeikasemissies tot nul tegen 2050. Die doelstellingen staan tegenover het feit dat de CO₂-uitstoot wereldwijd nog steeds toeneemt en dat we afstevnen op een opwarming met 3°C! Alle plannen die in uitvoering van het Klimaatakkoord van Parijs werden uitgewerkt, zijn vandaag ontoereikend. De maatregelen die in november 2021 op de COP26 in Glasgow zijn bedongen, zullen — indien allemaal

De progressieve partijen blijven gevangen in de heersende hegemonie. De onderlinge verdeeldheid laat daarenboven niet toe een geloofwaardig alternatief maatschappelijk programma uit te werken.

Hens: 'Het is vooral een wake-upcall voor links.' Want inderdaad: de linkerzijde heeft in die lange geschiedenis nooit een echt alternatief geboden. De progressieve partijen blijven gevangen in de heersende hegemonie. De onderlinge verdeeldheid laat daarenboven niet toe een geloofwaardig alternatief maatschappelijk programma uit te werken. Corijn bespreekt uitgebreid de verschillende politieke stromingen en de vele pogingen

strikt uitgevoerd — de opwarming slechts tot 2,3 graden beperken. De huidige toestand zal dus leiden tot een overschrijding van bepaalde kritische grenzen, *tipping points*, die het ecosysteem in een andere toestand zullen brengen. Wetenschappers hebben zo al negen bedreigde planetaire grenzen aangegeven die het aardsysteem regelen.

Naast het klimaat staat ook de ‘biosfeerintegriteit’ onder druk. De biodiversiteit is catastrofaal afgenomen. Kortom, onze ecologische voetafdruk is onhoudbaar. Concreet wil dit zeggen dat, gegeven de bevolkingsgroei, een economisch model gericht op groei en verbruik en groeiende inkomensongelijkheid... gewoon onhoudbaar is en zal leiden tot ‘overshoot’. Meer nog dan de bevolkingsgroei, is het consumptiepatroon de aandrijver van grondstoffengebruik. Zij die de omvang van de uitdaging vandaag onderschatten of relativiseren, zijn verantwoordelijk voor planetaire omstandigheden over enkele decennia, die menselijke of sociale doelstellingen materieel onmogelijk zullen maken. Het model van de donut-economie dat werd uitgewerkt door de ploeg van Kate Raworth (°1970) in Oxford University, geeft de grenzen aan waarbinnen beleid kan worden gevoerd. Aan de buitenkant wordt dat begrensd door een ecologisch plafond, aan de binnenkant door sociale minimumnormen. Het is duidelijk dat het huidige kapitalisme nergens nog aan zo’n model beantwoordt.

Een rationeel antwoord op deze systemische uitdagingen¹ vergt structurele omslagen op minstens vijf werkvelden. Prioritair is een efficiënt klimaatbeleid, dat in de feiten zorgt voor de nodige vermindering van broeikasgassen en dus steunt op een totaal ander energiebeleid. Een omslag in het beleid van ruimtelijke ordening, met meer ruimte voor het ecosysteem en dus een ander woon- en mobiliteitsbeleid. Er is een ander economisch model nodig, dat zowel grondstoffen als afval en vervoer inrekenet, en dus zal moeten uitgaan van andere markt- en verdienmodellen. Dat leidt tot een andere verhouding tussen productie- en reproductieverhoudingen en dus naar een grondig verschillend sociaal beleid, dat is gericht op herverdeling en solidariteit. Daartoe is een diepgaande omslag nodig in bestuurlijke

aanpak en regelgeving. Een ware omwenteling, dus. En daartoe is de heersende hegemonie niet bereid.

De politieke ecologie botst echter binnen het eigen kamp op een ideologische twist die ze tot vandaag niet heeft uitgeklaard en onvoldoende transparant aanpakt. De groene agenda is doorgedrongen tot in het centrum van de politieke discussie. Geen rationeel mens kan zich vandaag onttrekken aan de ecosysteemcrisis, hoewel er op plekken en in landen op bepaalde tijden criminele radicaal-rechtse klimaatontkenners aan de macht komen, zoals Trump of Bolsonaro.

Bij diegenen die de ecologische crisis ernstig nemen, zijn er op zijn minst vier stromingen aan het werk. Er zijn de zogenaamde ‘ecorealist’, politiek vertegenwoordigd in N-VA en dominant in het beleid van de Vlaamse regering. Zij zijn bereid om maatregelen in te zetten voor zover er geen andere belangen worden geschaad. De levensstandaard van ‘de hardwerkende Vlaming’ wordt ingeroepen, maar achterliggend gaat het om het verdienmodel van de huidige economie. Zo komen verschillende ecologische uitdagingen wel op de agenda, maar worden ze ook telkens weer afgeschoten. Zie het mobiliteitsbeleid, het woonbeleid, de betonstop, de ruimtelijke ordening, enzovoort. De uitdagingen worden erkend, maar ecorealisten zijn slechts bereid om ontoereikende ministapjes te verantwoorden die niet raken aan het belang van de huidige generatie in de rijke landen.

De drie andere posities in het ecodebat beweren wel een antwoord te hebben op de systeemcrisis. De ‘ecomodernisten’ zetten in op een herschikking van de technologische onderbouw van de huidige economie. Ze herleiden de ecologische uitdagingen tot vooral de klimaatuitdaging en richten die dan in de eerste plaats op de nodige vermindering van de uitstoot. Dat is de basis voor een energiebeleid dat is gesteund op kernenergie en hernieuwbare energie. Ze gaan ervan uit dat een dergelijke omslag realiseerbaar is binnen de termijn van de akkoorden en binnen het huidige economisch en politiek systeem. Hoewel het ecomodernisme vooral wordt gedragen door experts en wetenschappers, is het gesitueerd binnen de liberale politieke en economische filosofie. Een technologische shift zou volstaan

mits een grotere plaats voor rationalisme, wetenschap en techniek, wat perfect mogelijk zou zijn binnen een liberaal humanisme. Een belangrijk deel van het huidige energiebeleid maakt hiervan deel uit: het mikt op alternatieve technologieën en zoekt daarvoor de nodige verdienmodellen, weze het via vormen van volkskapitalisme. Er is een verschil tussen aandeelhouderschap in een groot windmolenpark op zee en de ontwikkeling van kleinschalige energiecoöperaties in wijken.

De ecologen, de ‘authentieke’ Groenen, vertrekken van een ander uitgangspunt. Voor hen zijn de klimaatcrisis en de ecosystemische crisis

menselijke soort een bewustzijn heeft ontwikkeld en een productieve relatie met het milieu heeft, zal zo’n ‘evenwicht’ deel moeten uitmaken van een plan, een project, een visie. Met mensen aan het stuur, dus.

Op dit punt komt de vierde positie in het spel, het ‘eco-socialisme’. Die stroming stelt dat het structureel onmogelijk is om de beoogde ecologische doelstellingen te behalen binnen de contouren van een kapitalistisch economisch en politiek model. Zonder antikapitalisme, geen realistische ‘Green Deal’. Die stroming is meestal niet vertegenwoordigd binnen de huidige politieke ecologie.

‘The proof of the pudding is in the eating.’ Vermits vooral de klimaatuitdaging voelbaar wordt, hangt het klimaatbeleid samen met het draagvlak bij de bevolking en bij belangengroepen. Nu is dat draagvlak uiteraard deel van de heersende hegemonie. Die biedt slechts beperkt ruimte voor ecorealisme en ecomodernisme. In feite gaat het publieke debat dus over de vraag in hoeverre, met welk ritme en

“

In feite gaat het publieke debat dus over de vraag in hoeverre, met welk ritme en met welke middelen de huidige economie kan worden omgebouwd in een meer duurzame zin.

een gevolg van de groeieconomie zelf, van het consumentisme, van een uitputtend gebruik van de natuur. Het ‘antropoceen’ moet in vraag worden gesteld, namelijk de (korte) geologische periode (sinds ca. 1750-1800) waarin de mens de destructieve heerser van de natuur is geworden en niet in staat is om de onmogelijkheid van het natuurlijk systeem om grondstoffen en afval te recycleren op te vangen. En dus moet er een nieuw compromis met het ecosysteem worden uitgewerkt. Dat vereist, zeggen die groenen, een paradigmashift. In plaats van de mens los te koppelen van de natuur en de relatie tussen twee afzonderlijke systemen via technologie en arbeidsprocessen te zien, moet de mens zich opnieuw opstellen als deel van de natuur. Dat betekent dat de menselijke activiteit moet worden geregeld in een ‘evenwicht’ met andere soorten en materialen. Maar gezien de

met welke middelen de huidige economie kan worden omgebouwd in een meer duurzame zin. Het is ook in die ruimte dat de deelname van Groen aan de uitvoerende macht wordt omschreven. Je zou kunnen zeggen dat het groene pragmatisme zich vandaag vooral richt op een radicaal ecomodernisme. Een omslag in de gebruikte technologie, maar wel beantwoordend aan de huidige energiebehoefte. Een omslag in de consumptiepatronen, maar wel binnen de huidige productie- en distributievoorwaarden. Een omslag in natuurbeheer, maar nog binnen de perken van de heersende ruimtelijke ordening. Maar terzelfder tijd leeft het bewustzijn dat deze goede maar kleine stappen zullen tekortschieten om de doelstellingen te halen. De contradictie is dat er geen draagvlak is voor een meer radicaal systeemveranderend beleid.² Dat spanningsveld wordt opnieuw

duidelijk nu de kernuitstap is uitgesteld en de opvolging van voorzitter Almaci ook een debat over de te volgen lijn inhoudt.

Nochtans is er de klimaatgeneratie, Youth for Climate en de ongeziene en wereldwijde mobilisatie van schoolgaande adolescenten. 'What do we want? Climate justice! When do we want it? Now!' Een jeugdradicalisering, wereldwijd en ongezien sinds de jaren zestig. Toen waren het de universiteitsstudenten, vandaag zijn het de scholieren. Maar tot nog toe heeft die beweging geen eigen maatschappelijk programma uitgewerkt. Het gaat om druk op de macht, op 'de politiek'. Met als belangrijkste eis 'luister naar de wetenschap' en voer een beleid dat de doelstellingen haalt. Dat gebeurt vandaag niet.

Om zo'n beleid af te dwingen zal er niet alleen moeten worden gemobiliseerd, er zal ook een duidelijker programma moeten worden uitgewerkt. Dat is vooral een uitdaging voor de ecologisten en de ecosocialisten. Want die rekenen op meer dan individuele gedragswijziging binnen de liberale economie. Die zoeken een andere verhouding met de natuur, en dus ook een ander productief model. Welk model? En met welke actoren? De radicaal-ecologische denktank Oikos verwijst naar het werk van econoom Karl Polanyi (1886-1964), die een model verdedigt met een balans tussen drie manieren van produceren, verdelen en overleven. Een balans tussen de ruilverhoudingen op de markt, de herverdeling van rijkdom via de overheid, en verhoudingen van wederkerigheid en solidariteit in de *commons*. Hierbij gaat het om het gemeengoed, om een breed toegankelijk delen, om collectief maatschappelijk bezit. Maar hoe kan dat evenwicht worden gevonden in een systeem dat wordt gedomineerd door de markt? En welke sociale praktijken kunnen die verhoudingen onder druk zetten? Om een echte duurzame omslag te bereiken, moeten er dus naast de markt ook andere praktijken worden ontwikkeld of versterkt: de *commons*, de deeleconomie, collectieve projecten. Vele kleine bottom-upinitiatieven. Hoe kunnen die worden versterkt? Wie zal die ondersteunen? En wanneer bereiken die een voldoende schaal om een omslag te bewerken? Vele open en onopgeloste vragen. Mijlenver weg van een nieuwe hegemonie.

Uit: *Vlaanderen ontwaakt!*, pp.171- 172:

Transversaal denken

De realisatie van een progressief antisystemisch project in Vlaanderen zit in een impasse. Men slaagt er niet in verschillende zeer diepe kloven te overbruggen. De omstandigheden zitten niet mee. De laatste veertig jaar heeft de arbeidersbeweging vele slagen moeten incasseren. De nieuwe generaties militanten zijn opgegroeid met een defensieve en dikwijls verloren strijd. De praktijk van de grote organisaties en partijen is niet gericht op een doorgedreven vorming die historisch inzicht, analytisch vermogen en ideologische standvastigheid beoogt. Alles blijft ingebed in het algemene postpolitieke klimaat, met gecommmercialiseerde media, en wetenschap en onderwijs gericht op technologie en positivistische expertise, niet op het denken over een maatschappelijk ontwerp. De heersende neoliberale hegemonie is sterk georganiseerd. De nieuwe generaties hebben niets anders gekend. Ook de linkse partijen onderwerpen zich eraan en kaderen hun denken en praktijk volkomen binnen de heersende orde. Antisystemische denktanks en initiatieven blijven marginaal, ze kunnen niet rekenen op een opgaande sociale beweging, en evenmin op een wil tot eenheid in de politiek.

En uit: *Gramsci lezen. Van klassenstrijd tot woke*, pp. 207-211:

Een revolutionair manifest

Bruno Latour (1947-) en Nikolaj Schultz (1990-) gaan expliciet in op die vraag (*over de hegemonie, nvdr*).³ De ecologie levert niet de politieke horizon zoals dat voorheen het geval was met het liberalisme, het socialisme, dan het neoliberalisme en nu de 'partis illibéraux ou néofascistes' die steeds groeien. Omdat het ecologisme vertrekt van een wetenschappelijke analyse van het natuurlijk systeem buiten het sociale, had het volgens de auteurs de neiging op een pedagogische manier aan politiek te doen. Nochtans vermenigvuldigen zich de conflicten, van de Gele Hesjes, over de jongerenbetogingen, de opstand van de boeren in India, het verzet van de Native Americans tegen 'fracking', tot de strijd rond de elektrische voertuigen. Het is nu zaak aan die veelheid van conflicten een samenhangende definitie te geven,

een gemeenschappelijke horizon uit te tekenen. Het gaat misschien niet meer om een klassenstrijd, maar zeker wel om een 'klasseringsstrijd': de opbouw van een ecologische klasse verloopt via een systematische klassering van de conflicten, soms samensprekend met de klassenstrijd, soms ze doorkruisend.

Latour en Schultz openen een duidelijk politiek debat. Enigszins in het verlengde van Laclau en

termen 'antropoceen' of 'de grote versnelling' uitdrukken.⁵ Vandaag gaat het niet om productiviteit, die steeds destructiever wordt, maar om bewoonbaarheid. Daarin ligt het verschil met de klassenstrijd. De ecologische klasse moet, hier Karl Polanyi (1886-1964) volgend, het verzet van de samenleving tegen de economisering organiseren. In die zin moet ze ook de geschiedenis van de emanciperende linkerzijde verderzetten.

Wil de ecologische klasse de spil worden van de volgende fase in de emancipatiestrijd, dan moet ze enkele obstakels overwinnen. Het bewustzijn van de nakende catastrofe lijkt de strijdbaarheid te paralyseren. Men wil dan instinctief terug naar vroeger: de productie opdrijven en de distributie wat minder ongelijk maken. Maar vandaag is productie gelijk aan destructie van de bewoonbaarheid van de planeet. Vandaag gaat het niet langer alleen om

een conflict binnen de productiewijze, het gaat om de verhouding tussen bewoonbaarheid en het gehele productiesysteem. En hier gaat, zeggen de auteurs, de ecologische klasse verder dan de arbeidersklasse en geraakt ze in conflict zowel met het liberalisme als met het socialisme en zeker met het neofascisme. In die zin herneemt ze het beschavingsproces dat de andere klassen hebben laten liggen. Daartoe moet ze explicieter de leidende klassen bekritisieren, en moet ze het territorium opnieuw bepalen, zowel tegenover de illusie van de globalisering als tegenover de illusie van de terugkeer binnen de grenzen.

Waarom leiden de waarschuwingen en de uitdagingen vanuit de natuur niet tot een massale mobilisatie? Waarom konden de vooruitzichten van welvaart, emancipatie en bevrijding in de vorige eeuw wel de massa's beroeren? Waarom komt de politieke ecologie als vervelend, belerend en beperkend over? De ecologische klasse zal zich

Waarom leiden de waarschuwingen en de uitdagingen vanuit de natuur niet tot een massale mobilisatie? Waarom konden de vooruitzichten van welvaart, emancipatie en bevrijding in de vorige eeuw wel de massa's beroeren?

Mouffe, maar vooral voortbouwend op de zeer eigen visie op het sociale verband, waarin bezit en gebruik van materiële goederen, gebruik en technologie van de natuur, onverbrekkelijk deel uitmaken van het menselijk zijn.⁴ De politieke ecologie zet zich in het verlengde van de historische strijd tegen een 'economisering' van alle menselijke relaties, tegen het productivisme. De arbeidersbeweging en de klassenstrijd hebben zichzelf al te veel ingeschreven in het productivisme en de arbeidsethiek. Terug naar de bron dus.

In navolging van Marx moet de ecologie haar ecologische klasse evenzeer definiëren vanuit een materialistische analyse van haar productievoorwaarden. Maar net hier moet het begrip materialiteit worden verruimd: bij Marx ging het om de sociale reproductie van het menselijk leven, nu moet het gaan om de reproductie van het leven als zodanig. De materiële infrastructuur van het samenleven is grondig anders nu. Dat is wat de

moeten afzetten tegen de bestaande framing van het vrije individu of de autonome gemeenschap en wijzen op de wederkerige afhankelijkheid van mensen en van de mensheid en de natuur. Emancipatie en autonomie moeten opnieuw worden gedefinieerd: leve de interdependentie, leve de verbanden die ons bevrijden! Meteen moet ook de notie 'bezit' worden bepaald: de mensen bezitten de natuur niet, de natuur bezit de mens. De natuur kan niet worden 'toegeëigend'. De voortdurende privatisering moet worden bestreden. Maar de ecologie is gevangen in een dodelijke paradox: in tegenstelling tot het liberalisme en het socialisme, tot de moderniteit of de arbeidersklasse, krijgt ze gezien de nakende catastrofe niet de tijd zich langzaam uit te bouwen en de mobilisaties van een positieve vibe te voorzien. Net daardoor zal de ecologische klasse niet de voorhoede van de toekomst worden of de eenheid in de actie realiseren. Ze zal blijven bestaan uit een veelheid van woonvormen, uit telkens weer particuliere vormen van aanpassing, die elk ook hun eigen geschiedenis schrijven. Dat is wat de pandemie ons leert: de begrensde reactiecapaciteit van de moderne organisatie en de veelvuldigheid van de kleine reacties. Volgens Latour en Schultz is de ecologische klasse al in de meerderheid. Daarvoor volstaat het de lijst op te maken van de pathologieën van de samenleving en de vele reacties daartegenover. Het veld blijft wel erg verdeeld, maar dat moet volgens de auteurs als positief worden ervaren, omdat zo de meest aangepaste en de meest subversieve acties mogelijk zijn. Ook vertraging is positief.

Het manifest is zeer expliciet over de noodzaak van ideeënstrijd, het vormen van een nieuw wereldbeeld in de strijd voor hegemonie. Dat is een voorwaarde voor de transformatie. Pas dan kan deelgenomen worden aan verkiezingen en het veroveren van de macht. Marginale ideeën komen nu in het centrum van een overlevingsstrijd. Hoe dan de gevoelens verbonden aan de marginaliteit verbinden met een machtsstreven in het centrum? Vooral met het gegeven dat de instrumenten van de macht vandaag zijn ontworpen in functie van het monopolie van de heersende klasse en niet voor de visie van de ecologische klasse. Toch moet de ecologie die machtsinstrumenten willen

bezetten. In de machtsuitoefening zelf moeten dan ook die instrumenten grondig worden hervormd.

Deze oproep in 76 stellingen, expliciet gericht aan de ecologisten en hun kiezers, en dat te midden van de Franse presidentsverkiezingen, waarin links hopeloos is verdeeld en de ecologie er niet in slaagt zelfs dat kamp aan te spreken, is de meest expliciet politieke tekst van Bruno Latour tot nog toe. Zeer opvallend is het pleidooi voor een terugkeer naar klassenstrijd, gebaseerd op een materiële analyse van de tegenstellingen en met het oog op een hegemonie. Het manifest is zeer systematisch en gedetailleerd, maar het blijft nog steken in de moeilijkheid die elke klassenanalyse tegenkomt: hoe en met welk zelfbewustzijn definieert en vormt de klasse zich? En hoe zullen de andere klassen reageren op een nieuwe configuratie? In dit geval: hoe zullen de burgerij enerzijds en de arbeidersbeweging anderzijds zich tegenover die nieuwe meerderheid verhouden? Een zeer interessante discussietekst, al zeker ook voor de ecologisten hier te lande.

Twee publicaties die pogen het politieke debat in Vlaanderen aan te zwengelen en het niveau van de discussie op te krikken. En dat is in het licht van de sociaal-ecologische crisis hoogst noodzakelijk.

Eric Corijn, *Gramsci lezen. Van klassenstrijd tot woke*, ASP, 2022, 248p.

Eric Corijn, *Vlaanderen ontwaakt! Tegen de grondstroom*, Ertsberg, 2022, 232p.

DIRK HOLEMANS is coördinator van Denktank Oikos en hoofdredacteur van Oikos Tijdschrift.

Noten

1. Zie hierover het rapport van het Panel voor klimaat en duurzaamheid, dat ruim 100 wetenschappers in 2019 hebben opgesteld op vraag van Youth for Climate: <https://www.klimaatpanel.be/nl>. Ook die bijdrage tot het debat werd noch door de media, noch door de politieke instellingen en partijen, noch door de studiebureaus opgepikt. Gatekeeping van het maatschappelijk debat is een beslissend element in een hegemonisch systeem.
2. Zie over dit debat wederkerende bijdragen: Tenuro, D. (2010): *L'impossible capitalisme vert*, Paris: la Découverte; Kenis, A. & M. Lievens (2016): *De mythe van de groene economie. Valstrik, verzet, alternatieven*, Berchem: EPO; Tanuro, D. (2020), *Trop tard pour être pessimistes ! Écosocialisme ou effondrement*, Paris, Textuel, Swyngedouw, E. (2020): *Klimaatactie in gele hesjes. De postpolitieke impasse van de klimaatconsensus*, Brussel: ASP (15de Paul Verbraekenlezing).
3. Latour, B. & Schultz, N. (2022). *Mémo sur la nouvelle classe écologique*. Paris: Editions La Découverte.
4. Zie bijvoorbeeld: Latour, B. (1988). *Wetenschap in actie*. Amsterdam: Uitg. Bert Bakker; Latour, B. (2005). *Reassembling the social. An introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press; Latour, B. (2017). *Où atterrir? Comment s'orienter en politique*. Paris: La Découverte; Latour, B. (2021). *Où suis-je? Leçons du confinement à l'usage des terrestres*. Paris: La Découverte.
5. Zie Rosa, H. (2016) *Leven in tijden van versnelling. Een pleidooi voor resonantie*. Amsterdam: Boom.